

Vinterstruktur i perennplanteringar

Designlaborationer utifrån ett
vinterperspektiv

Frida Oscander

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Trädgårdens hantverk och design
22,5 hp
Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet

2014

Vinterstruktur i perennplanteringar
Designlaborationer utifrån ett vinterperspektiv

Frida Oscander

Handledare: Maria Henje

Kandidatuppsats, 22,5 hp
Trädgårdens hantverk och design
Lå 2011/14

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
Box 130
SE-542 21 Mariestad, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 7860000

Program in I Conservation, Gardening and Garden Design
Graduating thesis, 20

By: Frida Oscander
Mentor: Maria Henje

Winterstructure in perennial plantings, designlaborations from a winterperspective

ABSTRACT

Perennial plantings often lose their aesthetic value during the winter if there hasn't been enough thought laid on the perennials structural appearance in winter. A perennial planting designed without the knowledge of the perennials appearance all year round and how long they keep their structure, can result in a garden that completely loses its aesthetic value during winter. When the planting loses its value in winter it also loses its purpose on its location during this time.

The purpose of this essay has been to examine the winter qualities of perennials and how they can be used to design a dynamic perennial planting that retains value all year round. The aim has been to illuminate perennials with winter qualities and their significance for public plantings.

Aspects for designing with perennials have been examined to lay a ground for how to work with the winter qualities of perennial plants. Aesthetic values, which are particularly relevant for winter design, have been discussed and compared with each other. The research has resulted in a wider knowledge of what is particularly relevant for designing a perennial planting that has dynamic and aesthetic value during winter. The basic condition to create a dynamic perennial planting with year-round value is the knowledge of the perennials annual appearance. Based on this knowledge there's a possibility to choose the right perennials with structure during all months of the year. With these structural perennials a dynamic can be built by working with contrasting forms, colours and rhythms. A variety of perennials are available with different winter qualities that are worth highlighting that can play a part in our desired social, economic and ecologically sustainable society.

Title in original language: Vinterstrukturer i perennplanteringar, designlaborationer
utifrån ett vinterperspektiv

Language of text: Swedish

Number of pages: 40

Keywords: Structure, winter, perennials, plantings, wintergarden, designlaboration

Förord

Intresset för vad som händer med en planterings estetiska värde under vinterhalvåret har funnits hos mig under en längre tid. Jag har reflekterat över hur strukturen förändras samt hur ofta perennplanteringar delvis eller helt förlorar sina estetiska värden under vinterhalvåret. Perennplanteringar borde inneha ett estetiskt värde hela året för att alltid kunna bidra med dynamik till sin omgivning. Eftersom vi i stora delar av Sverige har ett klimat där minst hälften av året är så kallt att växtligheten går i vinterdvala, är det intressant att undersöka vilka växter som har ett estetiskt värde även under vintern. Perenners övervintringsstrategier skiljer sig åt, en del vissnar ner helt, andra står kvar med torkade frö-ställningar och några är vintergröna eller städsegröna. De perenner som står kvar med fröställningar är intressanta då de ger planteringen en struktur också under vinterhalvåret. I detta examensarbete undersöker jag hur perenners olika vinterutseenden kan framhävas av varandra, genom att laborera med deras karaktärer och estetiska värden.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	11
1.1 Bakgrund.....	11
1.2 Problemformulering och frågeställningar.....	12
1.3 Syfte och målsättning.....	12
1.4 Forsknings- och tillämpningsläge.....	12
1.5 Avgränsningar.....	13
1.6 Metod och material.....	14
2. UNDERSÖKNINGSDEL.....	15
2.1 Ingång till litteraturstudier om vintervärden.....	15
2.1.1 Perennernas ökande användning inom trädgårdskonsten.....	16
2.1.2 Fröställningarnas funktion ur ett förökningsperspektiv.....	16
2.2 Designaspekter för perennplantering.....	17
2.2.1 Struktur, form och karaktär.....	17
2.2.2 Färg.....	18
2.2.3 Rytmen.....	19
2.2.4 Skala.....	19
2.3 Designaspekter utifrån ett vinterperspektiv.....	19
2.3.1 Vädrets påverkan.....	20
2.3.2 Beträktarens möjlighet till uppfattning av en plantering.....	20
2.3.3 Beträktarens synsätt på fröställningar.....	20
2.4 Val av växter till växttabell.....	21
2.5 Förklaring till kategorisering av vintervärden hos perenner.....	23
2.5.1 Kategorisering av vintervärden hos perenner.....	23
2.6 Bildanalyser av vintervärden.....	26
2.6.1 Struktur.....	26
2.6.2 Helhetsupplevelse.....	27
2.6.3 Kvantitet.....	28
2.6.4 Formkontraster.....	29
2.6.5 Färgkontraster.....	30
2.7 Designlaboration med vintervärden.....	31
2.7.1 Struktur.....	31
2.7.2 Form.....	32
2.7.3 Färg.....	34
2.7.4 Rytmen.....	35
2.7.5 Beträktarens avstånd.....	36
3. RESULTAT.....	37
4. DISKUSSION OCH SLUTSATSER.....	38
5. SAMMANFATTNING.....	40
6. KÄLL OCH LITTERATURFÖRTECKNING	
BILAGOR	

1. Inledning

”*A plant is only worth growing if it looks good when it’s dead*”, ett citat av holländske trädgårdsdesignern Piet Oudolf i *Seedheads in the garden* (2006, s.10) Citatet är intressant eftersom, om det tas fasta på, garanterar en *strukturell* plantering under alla årets månader. Vad som också är anmärkningsvärt är att fokus ligger mer på hur växtens grundkaraktär ser ut under årets alla månader och inte enbart under blomningsperioden. Just blomningen hos perennerna är det som oftast har legat till grund vid design av perennplanteringar under en mycket lång tid. För mig är det härutav intressant att studera just Piet Oudolfs arbete närmare då han har perennernas utseende under hela året i beaktning när han designar. I planteringar där det inte reflekteras över vinteraspekten hos perenner blir resultatet ofta en plantering där de flesta sorter vissnar ner helt. Följden blir då en plantering som inte håller ett estetiskt värde under hela året, något som jag anser är väl så viktigt sommar som vinter. ”*A single flower in winter is worth any number in summer*” (Verey, R 1988). Upplevelsen av en plantering under vintern kan påminna oss om sommaren. Fröställningar som vittnar om ljusare tider är betydligt mer intressanta att studera än en tom planteringsyta med öppen jord.

I detta examensarbete, ett fördjupningsarbete i trädgårdsdesign, undersöks olika utgångspunkter vid design utifrån perenners vinterutseende. För att skapa en plantering som är *dynamisk* under en längre tid än bara blomningsperioden, har perenner med särskilda *vintervärden* kategoriserats efter sina karaktäristiska former. Med hjälp av kategoriseringen har jag därefter i en laboration, till viss del grundad i tidigare forskning om design med perenner, sökt efter designaspekter. Designaspekter som kan tas till vara i designskedet och som förhöjer och tydliggör perennernas estetiska *vintervärden*. Undersökningens metod består i granskning av litteratur om design med perenner och utvecklas vidare i bildanalyser, formanalyser och designlaborationer.

1.1 Bakgrund

Vid design av perennplanteringar läggs ofta mycket fokus vid perennernas utseende under sommarhalvåret. Både vanliga trädgårdsägare och professionella trädgårdsdesigner glömmer ibland lätt bort vinteraspekterna i planteringen. Vanligt är att trädgårdsägare ofta köper enstaka plantor till sin trädgård som de sedan placerar ut där det finns plats, utan vidare tanke på hur det kommer se ut vintertid. Trädgårdsdesignern har under flertalet decennier utgått till stor del främst ifrån blommornas färg i sin gestaltning. Färgkombinationerna görs utifrån vår-, sommar- och höstblommade aspekter men vinterutseende har sällan en central roll i gestaltningsskedet. Resultatet för både trädgårdsägaren och den professionella blir att i stort sett hela planteringar vissnar ner och förlorar sitt estetiska värde under vintern, då för lite tanke läggs på perenners *strukturella* och estetiska värden vintertid. *Strukturellt* och estetiskt värde hos perenner syftar i denna undersökning på perenners utseende vintertid, som oftast förekommer i form av fröställningar. Med *strukturellt* värde menas att perenner även vintertid har ett tydligt estetiskt värde i sin arkitektur, främst liggande i karaktäristiska former eller färger. Perennplanteringar som saknar ett *strukturellt* värde under vinterhalvåret förlorar sitt värde och sin dynamik, vilket bidrar till att planteringsytan inte längre har ett syfte i sin prydnad. Konsekvensen blir även att beställaren av en designad plantering, i många fall betalar för en plantering som är vacker under kortare tid än vad den egentligen skulle kunna vara. För

att planera en perennplantering med tydlig *struktur* under alla säsonger, krävs en kännedom om perenners utseende och form under hela året. Placeras perenner med liknande vinterkaraktärer eller färger tillsammans, kommer dessa inte att framhäva varandra. Kompositionen behöver därför innehålla olika komponenter och karaktärer som kan komplettera eller kontrastera varandra i färg eller form för att få ett lyckat resultat.

En plantering som är intressant över en lång tid, blir uppskattad och värnad om. Omtyckta planteringar får en högre status och därmed prioriteras också skötseln av dem. Planteringar kan däremot snabbt förlora sitt värde och bli eftersatta i skötseln om de inte uppskattas eller väcker uppmärksamhet för något särskilt. En plantering, som är avsiktlig och har ett tydligt och fungerande syfte i exempel sin långvariga prydnad eller biodiversitet, har en större chans till ett socialt anseende (Oudolf, Kingsbury 2013, s. 41). I offentliga perennplanteringar är det relevant med ett estetiskt värde och en känsla av mänsklig närvaro för att vinna en acceptans i samhället. Närvaron kan bestå av exempelvis skyltning med information om planteringen men kan också vara så enkelt som att planteringen alltid ser välskött ut. I många fall är skötselaspekten en stor fråga om pengar och tid. Genom att välja perenner som har ett *vintervärde* minskar skötselaspekten ifråga om bortstädning av perenner som blir fula. *Strukturstarka* perenner, perenner som behåller sin form under vintern, kan vid rätt val av art, uppehålla ett helhetsintryck som ser bra ut hela året. (Oudolf & Kingsbury 1999, s. 55).

1.2 Problemformulering och frågeställningar

Perennplanteringar idag har ofta endast ett estetiskt värde under vår, sommar och höst. När vintern sedan kommer har planteringarna ofta förlorat sitt estetiska värde. Allt för många gånger är planteringsytorna på vintern bara en yta som ser skräpig ut eller endast består av jord. En kunskap om perenners utseende under vintern samt hur perennernas vinterstrukturer kan framhävas av varandra bör eftersträvas, för att kunna designa perennplanteringar med ett estetisk värde under hela året.

- Vilka vinterkvaliteter hos perenner kan vara viktiga vid gestaltandet av en dynamisk plantering?
- Hur kan perenners vintervärden framhävas genom dess placering i förhållande till varandra?

1.3 Syfte och målsättning

Syftet med examensarbetet är att undersöka perenners olika *vintervärden* och hur de kan användas för att designa en *dynamisk* perennplantering med helårsvärde.

Målsättningen är att belysa perenner med *vintervärden* och dessas betydelse för offentliga planteringar.

1.4 Forsknings- och tillämpningsläge

Perenners vinterutseende diskuteras sällan i svensk litteratur. Begreppet *vintervärde* förekommer knappt och *vinterträdgård* används vanligtvis för att beskriva inglasade trädgårdar med tropiska växter, där en varm temperatur hålls året runt. I examensarbetets

undersökning syftar *vintervärde* på perenner som har en estetisk och *strukturell* kvalitet i färg eller form under vintern. *Vinterträdgård* syftar i arbetet enbart på utomhusmiljöer.

I holländsk och engelsk litteratur är det vanligare än i svensk litteratur att perenners *vintervärden* beskrivs. Här förekommer listor på perenner med *vintervärden*, exempel på en bok med lista i är, *Drömplantor* (Oudolf, 1995). Listan innehåller namn på perenner men visar inte på deras karaktärer eller former under vintertid. I *Seedheads in the garden* (Kingsbury 2006) ägnas hela boken åt perenners fröställningar. En katalogdel visar växter på bild och beskriver dess utseende under hösten/vintern. Tidskrifter som *Gardens Illustrated*, har i sina vinternummer artiklar där intervjuade personer (mestadels trädgårdsmästare eller trädgårdsdesigners) tipsar om vinterperenner. I både böcker och tidskrifter förekommer rekommendationer om att lämna kvar vinterståndare på perenner, med syftet att de är vackra även på vintern.

Piet Oudolf från Holland och Noël Kingsbury från England är framstående trädgårdsdesigners som framhåller vikten av en trädgård med helårskaraktär. De har gett ut flertalet böcker om perennplanteringar och diskuterar vanligtvis perenners *vintervärden*. Deras planteringar kännetecknas av uppbyggnad med *strukturstarka* perenner och gräs som håller formen under hela året. Författarnas böcker har till stor del legat till grund för litteraturstudierna i den här undersökningen.

1.5 Avgränsningar

Arbetet behandlar endast perenner. Begreppet *perenner* används i arbetet på det sätt som definieras i *Våra kulturväxters namn, ursprung och användning* (Alden, Ryman & Hjertson 2009 s. 27-28) och där beskrivs som: *fleråriga örter, stråväxter* och *halvbuskar*. Endast litteratur som anses relevant för perenner och deras *vintervärden* har granskats. Litteratur, där gestaltningsmodeller och designtips tas upp, har bara ansetts relevant om litteraturens innehåll ger kunskap om perenners *vintervärden*.

Växttabellen som finns redovisad i arbetet under bilagor, är begränsad till att omfatta perenner som trivs i en solig, torr och väl-dränerad ståndortsmiljö. Övriga ståndorter tas inte upp i undersökningen. Avgränsningen motiverades inledningsvis med att arbetet annars skulle få ett allt för omfattande laborationsmaterial. I gestaltningslaborationen i arbetet finns dock en generaliseringsnivå som egentligen inte behöver vara kopplad till den aktuella ståndorten. I arbetet har olika uppgifter ur olika källor om perenners ståndortskrav verifierats mot *Perenner, inspiration – skötsel - lexikon*, av Björn och Marie Hansson.

Arbetet är avgränsat till att vara ett fördjupningsarbete i trädgårdsdesign och tyngdpunkten ligger på de visuella, estetiska, morfologiska gestaltningsaspekter vilket gör att resultatet inte direkt kan användas som en planteringshandledning. Perenners genetik, växtlokal och ståndortskrav skapar förutsättningarna för hur perennen trivs vilket i sin tur påverkar hur den ser ut. Ståndortskunskap är relevant för att få ett lyckat resultat. Så är även den fortsatta skötseln av planteringen. Perenners olika levnadsaspekter bör tas hänsyn till när valet av växter görs. En förståelse för att kombinationer kan förändras under årets lopp krävs (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 178-196).

Eftersom fokus legat vid design utifrån *vintervärden* hos perenner i denna undersökning har resultatet av hur planteringen förväntas bli under vegetationsperioden inte undersökts. Frågan om växtskydd för perenner har inte undersökts.

1.6 Metod och material

De olika metoder som använts i undersökningen förklaras i följande stycke närmare för att ge en ökad förståelse för arbetets upplägg.

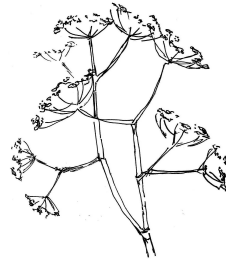
Litteratur som berör ämnet trädgårdsdesign har studerats och granskats. I *litteraturgranskningen* har information som belyst vinteraspekter eller andra aspekter som ansetts särskilt intressanta för undersökningen, valts ut för att granskas närmare. Litteratur som fokuserat på perenners arkitektoniska former och hur dessa förändras över året i planteringar har ansetts särskilt värdefull. Mycket av litteraturstudierna har därför utgått ifrån Piet Oudolf och Noël Kingsburys böcker. Författarna baserar sin design på perenners olika *strukturella* egenskaper, vilket betyder att de i första hand utgår ifrån perenners växtsätt och arkitektoniska utseende snarare än till exempel färgegenskaper hos blommor. Oudolf och Kingsbury har även länge arbetat med offentliga planteringar och lägger stor vikt vid deras helårsvärde. Litteraturgranskningen har gett mig en bakgrund till hur jag ska hantera mina formproblem och genom den har jag förstått hur komplext designarbete med *vintervärden* kan vara.

I en *formanalys* har perenners morfologiska former undersökts närmare. Skissritning har använts som en undersökningsmetod i syftet att undersöka former hos perenner. Genom metoden har olika typiska och karaktäristiska former kommit fram. Formanalysen har resulterat i ett antal olika kategorier som sedan använts för att dela in olika perenner i formkategorier.

Bildanalys har använts som undersökningsmetod. Genom att studera foton som tagits under arbetets gång på planteringar och perenner med eller utan *vintervärden* har analyseringar gjorts. I analyserna har olika aspekter som ansetts väsentliga för ämnet trädgårdsdesign utifrån ett vinterperspektiv tagits upp och pekats ut för läsaren genom markeringar i bilden.

Litteraturgranskning, formanalys och *bildanalys* har vidareutvecklats i en *designlaboration*. I *designlaborationen* har den kunskap som tidigare kommit fram under undersökningen prövats med hjälp av förtydligande bilder bestående av de formkategorier som *formanalysen* resulterade i. I photoshop har formkategorierna kunnat ställas emot varandra för att kunna undersöka hur de olika formerna kan framhävas av varandra. De fakta som framkommit via *litteraturgranskningen* har kunnat testas och förtydligas praktiskt i *designlaborationen*.

2. UNDERSÖKNINGSDEL

Figur 1.
Fröställning av
flockblommig perenn.

2.1 Ingång till litteraturstudier om *vintervärden*

Undersökningen i examensarbetet är ett fördjupningsarbete inom trädgårdsdesign. Undersökningen består av följande delar: *litteraturgranskning, formanalys, bildanalys* och *designlaboration*. Nästa stycke, *Litteraturstudier utifrån ett vinterperspektiv*, skall ge en förståelse för de designaspekter som av mig ansetts relevanta för design med perenner utifrån ett vinterperspektiv. Inledningsvis beskrivs *perenners ökande användning inom trädgårdskonst* och *fröställningars funktion ur ett förökningsperspektiv*, vilket gett mig en större förståelse för hur dessa två komponenter påverkat vår syn på fröställningars estetiska värden.

2.1.1 Perennernas ökande användning inom trädgårdskonsten

I europeisk trädgårdskonst har grundstommen traditionsenligt vanligtvis bestått av klippta häckar som skapat tydliga formelement i trädgården. Örtartade växter så som perenner har varit ett sekundärt inslag, som så snart de vissnat, klippts ner. Trädgården har varit en stiliserad natur utan brister i form av exempelvis självsådder eller nervissnade växtdelar.

I *Seedheads in the garden* (2006) skriver Noël Kingsbury om hur det i slutet av 1800- och början av 1900-talet förespråkas en mer naturinspirerad trädgård. I takt med att trädgårdsmästarna började se perennernas många kvaliteter blev deras förekomst vanligare under den tidiga delen av 1900-talet. Även prydnadsgräs blev allt vanligare och deras främsta egenskaper låg i deras blom/frö-ställningar. De perennsorter som odlades var ofta mycket skötselkrävande och under andra världskriget minskade de i användning då det inte längre fanns arbetskraft att sköta dem. Under 60- och 70-talen ökade användningen igen, särskilt i Tyskland och England. Perennerna som odlades var mer långlivade och robusta sorter. Perennernas ursprungliga egenskaper från naturen bevarades och intresset för hybrider minskade. De naturliga egenskaperna hos perennerna gjorde även att perennerna satte mer frö än de tidigare mer odlade hybriderna. Odling av perenner för fröställningarnas skull förekom till florister som såg de vackra formerna som fina komponenter i sina blomsterarrangemang (Kingsbury, N 2006, s. 12).

I samband med att trädgårdsdesignen började inspireras mer av naturen, utvecklades även tankarna om planteringsidén under hela året. Fröställningarna började ingå som en del av planteringsidén. Karl Foerster (1874-1970), som länge haft naturen som förebild, blev en stor inspirationskälla för flera trädgårdsdesigners som Wolfgang Oehme, James van Sweden och Piet Oudolf under 1900-talet (Kingsbury, N 2006, s. 12). Den ”nya holländska trädgårdstilen” som kallats det mest spännande trendbrottet i trädgårdskulturen under hela 1900-talet har startat den så kallade perennvågen. Piet Oudolf, Henk Gerritsen och Anton Schleps är här nyckelpersoner som inspirerat till nya sätt att använda sig av perenner under slutet av 1900-talet, skriver Rune Bengtsson i ett förord till *Drömplantor* (1995). I Piet Oudolfs design med perenner lyfts alla årstiderna fram. Piet Oudolf, som också är en duktig fotograf, har genom sina fotografier på fröställningar lyckas stärka begreppet vinterträdgård i Europa, i den mening begreppet används här i uppsatsen. Perenners användning har ökat i Europa under slutet av 1900 och början av 2000-talet och

de olika årstidsaspekterna har blivit en allt viktigare del i designen. I Sverige nämns på 70-talet, säsongsaspekterna hos växtmaterial och då särskilt höstfärger i *Inte bara Berberis* (Bengtsson, Bucht 1973). Något som enligt Kjell Lundquist är en epokdanande skrift.

"I Rune Bengtssons och Eivor Buchts på många sätt epokdanandeskrift Inte bara berberis, utgiven av Statens institut för byggnadsforskning 1973, upptar också kapitlet "Säsongsvariationer i växtmaterial" mer än halva brödtexten. Och häri spelar just höstfärgen en av huvudrollerna." (Lundquist, Kjell 2001, s. 42-57).

Bakom den ökande mängden offentliga perennplanteringar med helårsuttryck ligger också politisk och kulturell utveckling. De sätt som människan skadat natur och biologiska mångfald, vill samhället nu åtgärda och efterfrågan på mer natur i urbana miljöer ökar. Den äldre syn på fröställningar som ansetts föga tilltalande övergår nu till något vackert (Kingsbury, N 2006, s. 12).

2.1.2 Fröställningars funktion ur ett förökningsperspektiv

En fröställning utvecklas när en blomma blivit befruktad. Befruktningsen av perenner och gräs sker vanligtvis via insekter eller vind. Fröställningens funktion är att skydda fröet under tiden det utvecklas för att sedan sprida det. Hur långt ett frö sprids beror mycket på fröställningens utformning. Ju längre bort från föräldern fröna hamnar, desto bättre blir distributionen av generna. Frön har olika strategier för spridning, en del sprids med sina frövingar via vinden, andra hakar fast sig i en djurpäl och förs på det sättet bort från sin förälder. Genom att sprida fröna så långt bort som möjligt, minskar risken för utskuggning av sin förälder och sorten kan på detta sätt öka sin utbredning (Widén, B, Widén, M 2008, s. 268).

Det kan vara stor skillnad i hur pass mycket frön en perenn producerar i förhållande till en annan. De som producerar större frön gör det ofta i en liten mängd och har under produktionen försett dem med mycket inbyggd näring. På detta sätt har de större chans att klara sig vid etableringsskedet, om de till exempel inte gror under optimala förhållanden. De som producerar mängder av frön har inte försetts med lika mycket grundnäring men kompenserar detta genom kvantitet i frön istället. Av många tusen frön gror alltid något. Generellt gäller att perenner som producerar en stor mängd frön är ofta kortlivade och de långlivade arterna producerar en mindre mängd.

De växter, som inte säkerställer sin överlevnad genom fröna, gör det istället genom att exempelvis kraftigt konkurrera om plats. Förökningen kan då istället ske via till exempel utlöpare, underjordiska stammar eller bulbiller. När perenner använder sig av denna överlevnadsstrategi istället för frö-förökning, är fröställningarna ofta inte lika kraftiga och saknar *vintervärde*.

Ruderatväxter, även kallade pionjärväxter är vanligt förekommande på marker som på något sätt blivit störda. Ruderatväxter är ofta annuella eller bienna, men livslängden kan variera stort från växt till växt. Störd mark kan vara allt ifrån trampskador till att större ytor med jord blivit frilagda. Här är växternas chanser till ett långt liv små, då det är en stressfull miljö där förutsättningarna för växten snabbt kan komma att ändras. Därför lägger dessa arter extra mycket energi på frösättning för att säkerställa sin fortplantning. I och med risken för att växtens levnadsförutsättningar skall förändras går utvecklingen från frö till fröställning ofta fortare hos ruderatväxter. Arter som nagelört kan gå från knopp till

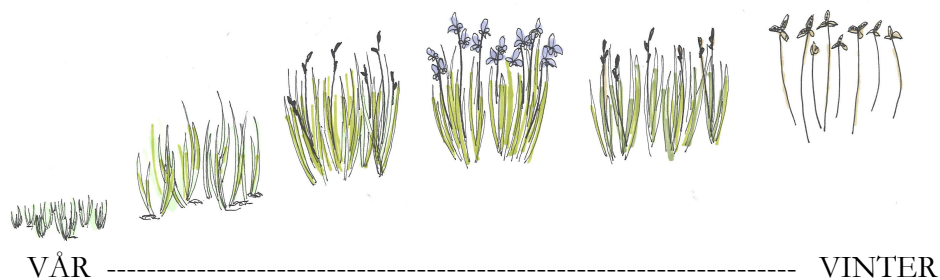
frö på en vecka medan kungsljuset har en tillväxtcykel på två år. De arter som är bienna har i många fall särskilt framträdande fröställningar vilka är höga, stadiga samt står genom hela vintern för att kunna kasta ut sina frön under flera månader (Kingsbury, N 2006, s. 23).

2.2 Designaspekter för perennplantering

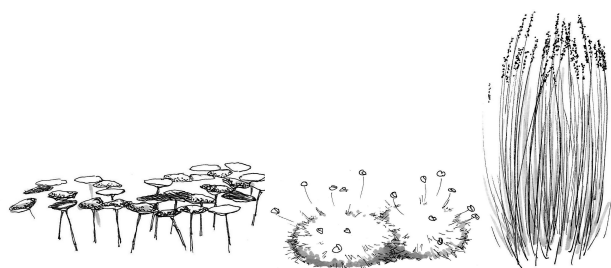
Perenner börjar ta en allt större plats i våra urbana miljöer och ses allt mer som nödvändiga inslag i vår omgivning. Deras bidrag till den biologiska mångfalden och hållbarhetsaspekterna, är också betydande orsaker till att deras status höjts. (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 9). I följande text undersöks de aspekter som enligt mig är väsentliga för att en *dynamik* skall uppstå i en perennplantering. Begreppet *dynamisk plantering* betyder i arbetet en plantering som innehar tydliga kontrasterande komponenter i till exempel sin form eller färg. Planteringen har ett uppenbart estetiskt värde året runt och väcker uppmärksamhet i det offentliga rummet. I urbana miljöer bör en större vikt läggas vid helårsutseendet för en perennplantering. Planteringar som inte behåller sina estetiska värden under vintern resulterar i tomma, oattraktiva ytor. De aspekter som ansetts ha betydelse för dynamiken är *form, färg, rytm* och *skala*. Särskilt studeras Piet Oudolfs och Noël Kingsburys tankar kring helårsvärdet, då det spelar en central roll i deras trädgårdsdesign. Biotop och ståndortsaspekter tas även upp.

2.2.1 Struktur, form och karaktär

Strukturen i en perennplantering utgörs av de olika växterna i den och byggs upp av perennernas olika arkitektoniska former, som förändras över årets säsonger. Formen hos var enskild perenn skapar en stor del av deras karaktärer och uttryck. Formen förändras över säsongen i blad, knoppar och blommor, se **figur 2**. Beroende på perenn, varierar formen mellan olika tider på året. Perennens utseende är även beroende av dess sammanhang, då vi uppfattar deras form i relation till exempelvis annan växtlighet.

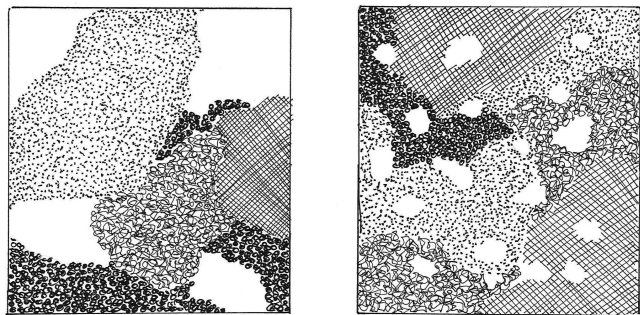
Figur 2. Var enskild perenn har sin karaktärsform som varierar över årets gång. Figuren visar hur en Iris förändras i formen från vår till vinter.

Figur 3. Växtsättet karaktäriserar en perenn och är ofta det vi först lägger märke till. Figuren visar tre exempel på olika växtsätt, horisontalt, kuddbildande och upprätt.

Växtsättet är ofta det vi först lägger märke till hos en perenn, om den är upprätt, krypande, tuvbildande och så vidare, se **figur 3** (Rosenholm A & D, 2008, s. 14). Blommornas form är också ett karaktärsdrag hos perenner och fröställningen som följer består ofta över lång tid sedan själva blomningen är över. Den kvarstående fröställningen har inte sällan stor betydelse för perennens fortsatta karaktär (Oudolf & Kingsbury 1999, s. 17). Växtsättet och karaktäristiska former spelar därför stor roll i vart man placerar en perenn i förhållande till en annan.

Piet Oudolf använder sig av något han kallar 70 procentsregeln, som innebär att 70 procent av en plantering består av *strukturstarka* perenner. De återstående 30 procenten kan väljas för andra kvaliteter än stadig *struktur* och planteringen behåller ändå en bra *strukturell* helhet (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 59). Rekommendationen har även gjorts av Richard Hansen och Friedrich Stahl (1993, s. 80) från Tyskland. De arbetade med perenner genom att sortera in dem i kategorier med olika strukturella egenskaper. Systemet var särskilt framtaget för naturalistiska planteringar. Perenner som inte längre har en *struktur* efter blomning bör, enligt Hansen & Stahl (1993, s. 35), inte planteras i större grupper. Istället kan de placeras ut i mindre grupper omgivna av perenner som behåller en tydlig *struktur*. På detta sätt undviks stora tomma ytor och mindre ytor täcks av de *strukturella* perennernas blad eller stälkar.

Figur 4. Genom att sprida ut perenner som förlorar *struktur* efter blomning i mindre grupper (vita ytor i höger ruta) undviks större tomma ytor i planteringen (vita ytor i vänster ruta). Stora tomma ytor uppmärksammas mer än de små, som döljs av andra *strukturella* perenner.

2.2.2 Färg

Inom ämnet *design utifrån färg* finns mycket litteratur om hur man kan gå till väga för att lyckas med sin plantering. När design endast utgått ifrån färg har ibland perenners övriga egenskaper blivit förbisedda, exempelvis de *strukturella* egenskaperna. Eftersom färgen på blomman är kortvarig då den endast förekommer vid blomning, kan planteringar designade utifrån blomfärg förlora sin ursprungliga visuella effekt när blomningen är över. Kingsbury och Oudolf (2013, s. 59) framhåller vikten av att välja *strukturstarka* perenner framför färgen på blommor. När för mycket fokus ligger vid blommornas färg förlorar planteringen sin ursprungliga design idé och det estetiska värdet kan minska eller förloras helt.

Färg talar till våra känslor och skapar associationer och atmosfärer. Olika kombinationer av färger skapar olika känslor. Färgen varierar mycket med ljuset och kan förstärkas i ett ljus eller vara knappt märkbar i ett annat (Rosenholm, A-C & D 2008, s. 60) En färgs uttryck förstärks eller förminskas av kvantiteten och de omgivande färgerna. I *Utvändig*

färgsättning: förutsättningar, arbetssätt, exempel, (1997) s. 30 visar en figur olika aspekter som påverkar vår uppfattning av färger.

Näst vanligaste färgen i växtvärlden är brunt och förekommer oftast på vissna och döda växter. De bruna pigmenten sitter i växtens cellväggar och kommer oftast fram när en växt skadas, åldras eller dör (Proctor, J Proctor, S 1978, s. 22). Fröställningarnas färger är begränsade till en mindre färgskala som oftast innefattar bruna nyanser. Maria Henje, lärare vid Göteborgs universitet och konstnär, citeras ”*Jag vill se det som att i en begränsad färgskala där kontrasterna inte är så stora, blir vi varse hur många små variationer vi kan urskilja i en begränsad färgskala.*” Färgkontrasterna finns fortfarande under vinterperioden men löper inom en smalare ram än vad de gör under vegetationsperioden. Registrering av fröställningarnas färgnyanser med NCS-systemet eller RHS färgsticka, försvåras på grund av de minskade färgkontrasterna. Trots minskad färgskala finns där fortfarande en mängd färgnyanser hos fröställningar att arbeta med vid design av perennplanteringar.

2.2.3 Rytm

Rytm i en perennplantering kan skapas genom att repetera perenner med olika karaktärer (Kingsbury, Oudolf 1999, s. 65). Repetition i en plantering skapar en tydlig visuell upplevelse och binder ihop planteringen till en helhet. En perenn av var art har förmågan att ge en plantering ett otydligt intryck då planteringen inte binds ihop av återkommande form eller färgelement. Repetition av speciella sorter, former eller färger bildar en rytm (Kingsbury, Oudolf 1999, s. 64). Repetition skapar rytm i alla planteringar utom i de minsta. I stora skalor behövs repetition för att skapa helhetskänsla och harmoni. (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 86).

2.2.4 Skala

I storskaliga planteringar har betydelsen av var en perenn placeras i förhållande till en annan, inte lika stor påverkan på helheten som i en mindre plantering. I stora planteringar binds återkommande strukturer, färger och former ihop till en helhet av betraktaren. (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 59). Eventuella ytor som inte har ett syfte försvinner i mängden av andra distraherande element.

I en mindre plantering är det däremot av större betydelse var varje växt placeras. En tom yta i planteringen uppmärksammas här betydligt mer. Ju mindre plantering desto större vikt av var exakt man placerar en växt (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 59). I *Green tapestry: perennial plants for your garden*, (1999, s. 30) skriver Beth Chatto om vikten att välja växter som är intressanta mer än för sin blomning om man har en mindre plantering. Hon menar att alla växter i trädgården borde ha en intressant textur, färg eller form, särskilt i mindre planteringar.

2.3 Designaspekter utifrån ett vinterperspektiv

Designaspekterna som nämns i tidigare stycke, *struktur, form & karaktär – färg - rytm - skala* är komponenter som kan vara väsentliga att tänka på vid designandet av en perennplantering enligt bland andra Piet Oudolf och Noël Kingsbury. Aspekternas betydelse för vinterutseendet varierar. *Färgen* spelar en mindre roll under vinterhalvåret än under sommarhalvåret, eftersom färgskalan blir mer subtil. *Struktur, form & karaktär* är däremot betydligt mer väsentlig, om syftet är designaspekter ur ett vinterperspektiv. Det är

just i vinterstrukturen som perennplanteringar tappar sin funktion om perenner vissnar ner istället för att stå kvar med karaktäristiska och formstarka fröställningar. *Rytm* i planteringen är lika betydelsefullt under hela året, vilket talar för att rytm i planteringen bör skapas med de perenner som har *vintervärden* och inte med de som vissnar ner. *Skalan* förändras inte över året men kan eventuellt framstå tydligare när övriga estetiska aspekter inte är så framträdande.

2.3.1 Vädrets påverkan

Vädet påverkar hur länge perenner kan stå igenom vintern. Är hösten torr håller sig bladverket torrt och blir stadigare. Är hösten våt är det mycket som till slut ger med sig och sjunker ihop. Det finns trots allt perenner med riktigt stadiga stjälkar och kompakta fröställningar som står sig genom de flesta väder, exempelvis *Monarda* och *Phlomis*. De allra flesta gräsen står också oftast genom hela vintern (Oudolf & Kingsbury 1999, s. 143).

Snön kan, om den kommer i stora mängder, bryta varenda fröställning i en plantering. Mindre mängder snö kan däremot lägga sig som ett täcke över marken och framhäva former och färger ännu tydligare. Speciellt mörka färger blir förtydligade mot den ljusa bakgrunden, medan de ljusa färgerna blir mindre framträdande. Fröställningar som är mindre stadiga kan tyngas ner eller böjas under snöns tyngd (Kingsbury 2006, s. 45).

Rimfrost kan förvandla en hel plantering till en sagolik upplevelse och kan vara det perfekta sättet att åskådliggöra fröställningarnas upplevelsevärden för någon som inte är van vid att iaktta dem (Kingsbury 2006, s. 45). När *vintervärden* diskuteras i trädgårdssammanhang är det ofta bilder på fröställningar täckta av rimfrost som är de mest förekommande. Rimfrost i urbana miljöer är dock en relativt sällsynt upplevelse. Det är inte heller något man kan utgå ifrån när det gäller design, utan kan bara ses som en extra bonus om det eventuellt inträffar.

2.3.2 Beträktarens möjlighet till uppfattning av en plantering

Första intrycket av en plantering är helhetsintrycket, det är här former och färger läses ihop. Efter första intrycket uppfattas andra detaljer som kombinationer eller särskilda former. Det är avståndet mellan plantering och betraktare som för det mesta avgör hur och vad som uppfattas. De allra flesta små detaljer är tydliga på nära håll, kombinationer uppmärksammas från ett något längre avstånd och helheten kan ses från långt håll. Många fröställningar är intressanta att betrakta från ett medelavstånd men blir på längre distans inte lika betydelsefulla. Avsaknaden av storlek, färg och definition hos fröställningar blir här tydlig. De perenner med fröställningar som gör ett intryck från längre distans är särskilt värdefulla i vinterdesign. Många gräs till exempel, är bra på att utmärka sig ifrån ett längre avstånd på grund av deras hållbarhet och storlek. Fröställningar som har speciella karaktärer, men som bara uppmärksammas på nära håll, gör sig bäst där betraktaren har chans att se dem. Att fundera över hur planteringen kommer uppfattas av betraktaren är därför en betydelsefull del i designprocessen (Kingsbury 2006, s. 34).

Vid första tillfället vi uppmärksammar en plantering är det helheten som betraktas. Finner vi helhetsintrycket intressant och *dynamiskt* är reaktionen hos betraktaren förhoppningsvis, att ta sig närmare planteringen och betrakta den på ett närmare avstånd. Antingen vi betraktar planteringen i detalj eller uppfattar den i periferin, så är det planterings *dynamiska* helhet som bestämmer hur pass stort intryck den gör på oss. Helhetsintrycket är alltså det som gör störst inverkan på hur vi sedan väljer att betrakta planteringen. Ett *dynamiskt* helhetsintryck i planteringen under vinterhalvåret är anledningen som gör

betraktaren intresserad av planteringen utseende även under vintertid. Planteringar som har en *dynamisk* helhet året runt, väcker uppmärksamhet och uppfattas därigenom som en del av omgivningen. En plantering som endast delvis har *dynamiska* inslag uppfattas inte lika tydligt för betraktaren samt har svårare att bli en självklar del av omgivningen.

2.3.3 Beträktarens synsätt på fröställningar

En plantering upplevs olika beroende på betraktaren. Trädgårdsdesignern reflekterar över former, färger och olika kombinationer medan den trädgårdsintresserade eventuellt inriktar sig mer på att studera specifika sorter och den som inte alls är intresserad kanske bara har en förnimmelse av att det förekom växtlighet där hen befann sig. Oavsett, så är det konstaterat att vi människor mår bra av de gröna ytorna som omger oss antingen vi studerar dem medvetet eller uppfattar dem som intryck bland andra intryck (Grah, Ottosson 2010, s. 57)

"Gone are the days when brown and yellow foliage was seen as compost material to be cleared away as quickly as possible." (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 160).

Traditionen av att klippa ner perenner när de blommat över är något som fortfarande sitter i hos många. Det är ett inslag i höst-städningen som tagits på stort allvar och det finns många som till och med ber om ursäkt för att deras döda växter står kvar i rabatterna. Det finns såklart växter som kanske inte alls gör sig under vintern, vilka kan rensas bort, men de *strukturella* bör stå kvar.

Offentliga planteringar har högre krav på sig att se städade ut, att välja *strukturstarka* perenner som inte faller ihop under vintern minskar risken för en oorganiserad plantering (Kingsbury 2006, s. 52)

Fröställningarnas värden behöver framhävas för alla slags åskådare. De bör bli uppskattade för sina estetiska och biologiska kvaliteter, istället för att bara bli sedda som något ostädat. Offentliga planteringar är en möjlighet att nå ut till alla sorters betraktare. För att lyckas med att höja fröställningars status är det av stor vikt att planteringen har ett *strukturellt* värde under vintern. Vid valet av perenner till offentliga planteringar är det därför särskilt intressant att använda sig av fler långvarigt formstarka sorter.

I Drömparken i Enköping får alla perenner stå kvar över vintern, något som från början inte var speciellt uppskattat av stadens befolkning, då de tyckte det såg ostädat ut. Denna åsikt har nu ändrats hos de flesta och Drömparkens utseende uppskattas nu under alla sina årstider. Enligt Johan Arvidsson, trädgårdsmästare i Enköpings kommun, har besökarna nu vant sig vid utseendet och de har även förstått att detta är ett sätt att arbeta på, för att minska kostnaderna med en offentlig plantering. Något som i dag är eftertraktat hos kommuner.

Genom att arbeta med formstarka vinterperenner och effektivt framhäva dem emot varandra i bra kombinationer, skapas en *dynamisk* plantering. En tydlig dynamik väcker mer uppseende än en ogenomtänkt gråbrun massa, som troligtvis uppfattas som ostädat.

2.4 Val av perenner till växttabell

Valet av växter till växttabell har gjorts utifrån vissa särskilda grunder, det har gjorts för att begränsa studien och optimera ett bra resultat. Utgångsprinciperna förklaras mer ingående nedan. Växttabellen ligger under bilagor.

För att begränsa denna studie har fokus vid växtvalet gjorts till en speciell ståndort. Tanken är att konceptmallarna skall vara särskilt inriktade för att passa offentliga planteringar i en

stadsmiljö. Med hänsyn tagen till förhållanden i en urban miljö är ståndorten som valts en väl-dränerad, solig till ibland något skuggad, torr, grusig och relativt näringsfattig miljö.

Valet av växter har även gjorts med ett hållbarhetsperspektiv. De flesta perenner i listan är perenner som förmodas leva länge med rätt förutsättningar samt inte kräver särskilda skötselinsatser utöver delning efter x antal år och nedklippning på vårvintern.

Naturliga miljöer som påminner om och matchar stadens hårdgjorda miljöer är hed-, stäpp- och präriesystem. De har utvecklade strategier för att tolerera tidvis torra och varma förhållanden. En av dessa strategier är att blomma tidigt under den fuktiga våren, vilket passar bra in på staden som ofta har en hög vårfukt (Sjöman, Wahlsteen 2009). Prärie-, hed- och stäppbiotoper innehåller många perenner och gräs som har bra vintervärden. Biotoperna har flera gånger använts som inspiration i urbana planteringar i Tyskland (Kingsbury 2006, s. 54).

Eftersom många biener har karaktäristiska fröställningar, har vissa trots att de inte ses som långvariga perenner, fått ingå i listan. Flera biener har lätt för självsådd och kan genom detta säkerställa sin fortlevnad i planteringen. Det förutsätter att skötselpersonal har en god växtkunskap och rensar bort rätt sorts ogräs. Självsådd kan också ses som ett föränderligt inslag och ger planteringen ett mer spontant uttryck. För att självsådd skall förekomma krävs dock utrymme i form av mindre obevuxna ytor.

2.5 Förklaring till kategorisering av vintervärden hos perenner

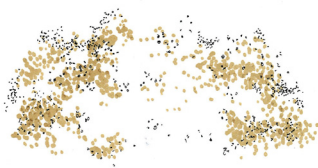
Perennerna i växttabellen har ett vintervärde, vilket ligger främst i deras fröställningar. Vintervärde syftar i undersökningen på perenner som har en strukturell form under stora delar av eller under hela vintersäsongen.

För att strukturera upp arbetet och förenkla undersökningen av perennernas vinterkaraktärer samt hur de framhävs av varandra, har olika kategoriseringar gjorts. Kategorierna är baserade på framträdande form och karaktärsuttryck hos perennerna. Var perenn har sin egna karaktäristiska form som i arbetet refereras som *karaktärsform*, kategorierna innehåller perenner med liknande *karaktärsformer*. Kategorisering av perenners former förekommer i bland annat *Designing with plants* och *Seedheads in the garden*, där de används för att underlätta gestaltningssprocessen av en perennplantering. Kategoriseringarna i böckerna är gjorda utifrån ett sommar perspektiv. En del av dessa kategorier har ansetts relevanta och använts också i denna undersökning. Andra nya kategorier av perenners strukturella former är framtagna under arbetets gång, då nya estetiska värden ansetts mer relevanta för kategorisering av vintervärden. Samma perenn kan förekomma under flera kategorier om den ansetts ha flera karaktäristiska former. Utseendet hos perenner inom en och samma kategori kan variera mycket med anseende på till exempel höjd, färgnyans, utbredande eller distinkthet. Perennerna inom kategorin har dock ansetts ha liknande grundläggande estetiska drag och former, vilka kan tas fasta på i designskedet.

Varje kategori har illustrerats med en karaktärsbild som fungerar som en vägvisning för dessa grundläggande estetiska drag och former. Bilden till varje kategori visar alltså inte ett exakt utseende på perennerna i den utan är endast för vägledning i ungefärlig *karaktärsform*. För en tydligare bild av hur perenners exakta *karaktärsform* ser ut, bör var perenn studeras närmare, art för art, på egen hand av designern. Kategoriseringssystemet förtydligar former och karaktärer som kan underlätta vid designen av en perennplantering med vinterstruktur. Samtidigt blir möjligheterna i kombinationer mindre låsta till bestämda perennarter. Laborationerna kan utgå från grundform eller karaktär och därefter bestämmer valet av art själva slutresultatet med höjder eller färger.

2.5.1 Kategorisering av vintervärden hos perenner

AMORFT

Växtsätt: Många tunna stjälkar som växer tätt tillsammans.

Form & uttryck: Mjuka, diffusa och luftiga former. Ibland transparent.

Kombination & användning: Kompletterar bra mot distinkta former. Skapar ofta lager i planteringen.

FLOCKAR

Växtsätt: Blom/fröställning med horisontellt rundade former, vissa helt platta andra mer välvda på stjälk.

Form & uttryck: Luftiga till tydligt distinkta i sin form och uttryck beroende på art. Uttryck som drar tanken till vildängar, där formen är vanligt förekommande.

Kombination & användning: Kontrasterande form till spiror. Upprätta vippor kontrasterar bra. Effektfulla i större mängder. Bra till naturinspirerade planteringar.

KNAPPAR/BOLLAR

Växtsätt: Frön som antingen sitter tätt eller löst ihop och bildar rundade huvuden.

Form & uttryck: Ju tätare fröna sitter desto tydligare definition får formen. Bildar punkter i planteringen som dominerar mot odefinierade former. Form som ögat tar fasta på.

Kombination & användning: Ibland distinkta mörka färger som syns tydligt mot ljusare nyanser. Kontrasterar bra med *Vippor* och *Amorfa* fröställningar.

KVASTAR

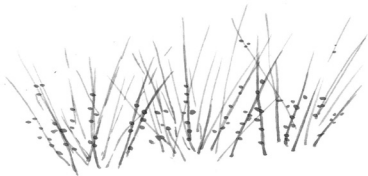

Växtsätt: Upprätt förgrenat växtsätt.

Form & uttryck: Stadiga fröställningar med tydlig karaktär som talar för sig själva.

Kombination & användning: Bra rytmiskapande element i en plantering.

PINNAR

Växtsätt: Relativt upprätt växtsätt. Ofta stjälkar utan större blomställningar kvar.

Form & uttryck: Luftig, transparent, pinnig och torr karaktär.

Kombination & användning: Tydligast planterade i större grupper. Framhävs av kompakta karaktärsformer i avvikande färg.

SPIROR

Växtsätt: Fröställningar som bildar uppräta spiror vilka är mer eller mindre karaktäristiska beroende på dess sammansättning.

Form & uttryck: Former som drar blicken åt sig och dominerar ofta sin omgivning. Höjer blicken och förstärker ofta planterings tredimensionella form.

Kombination & användning: Tydliga rytmiskapande egenskaper vid repetition i plantering. Kontrasterar bra till flockar och horisontala former.

STORA FRÖN

Växtsätt: Större frön tydliga nog att göra visuell inverkan. Ofta på stadi-
ga stjälkar.

Form & uttryck: Glest, transparent och pinnigt uttryck.

Kombination & användning: Tydligast i grupp. Framhävs av kompakta
karaktärsformer i avvikande färg.

TUVOR

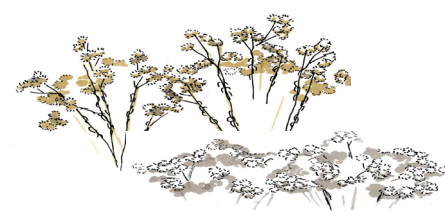

Växtsätt: Formfast med stjälkar utgående från bas och mitt.

Form & uttryck: Relativt fast formuttryck, ofta rundat och tydligt
avgränsat till var planta. Solid form.

Kombination & användning: Bra till utfyllnad i planteringen. Kan lyfta
fram luftigare kategorier som *Pinnar*, *Bollar* och *Stora frön*.

TÄTGRENADE

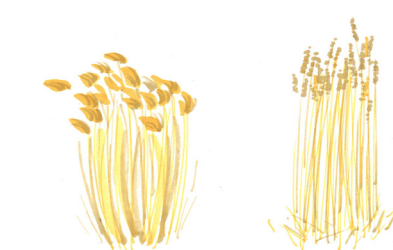

Växtsätt: Relativt uppräta, mjuka och täta former som bildas av flergre-
nade fröställningar. Ibland något kuddformade vid lägre arter.

Form & uttryck: En del arter ger ett kompakt eller solidt helhetsintryck
vid blockplantering. Lösare uttryck vid högre arter. Relativt mjuk i sitt
formuttryck. Ibland luddiga fröställningar. Bildar tydliga nivåer i plant-
eringen.

Kombination & användning: Bra som utfyllnad särskilt vid kompakt
form. Kompakta arter kan framhäva luftigare kategorier som *Pinnar*, *Bol-
lar* och *Stora frön*.

VIPPOR

Växtsätt: Löst sammansatt fler-grenade frö-ställningar som bildar vip-
por.

Form & uttryck: Blir extra märkbara på uppräta stjälkar. Har ofta en
dekorativ vaghet eller en transparens och upplevs som mjuka och rörliga.

Kombination & användning: Bra för utfyllnad bland de högsta fröställ-
ningarna, kan länka samman *Spiror* och *Flockar*.

2.6 Bildanalyser av vintervärden

Nedan diskuteras några foton som visar olika perennplanterings vinteruttryck. Fotografierna är tagna under januari, februari och mars 2014 utav författaren om ej annat anges. Författaren har valt ut planteringar som visar på särskilt intressanta punkter för ämnet design utifrån ett vinterperspektiv. Fotografierna är tagna i syfte att undersöka vilka beståndsdelar som har en betydande roll i en dynamisk vinterplantering samt närmare studera perenners vinterstrukturer. För att förtydliga vad som är intressant samt vad som diskuteras i varje foto har vita markeringar använts. I bildanalysen prövas främst författarens egna hypoteser samt påståenden ifrån läst litteratur.

Figur 5. Persisk matta på holländska har en tydlig vinterstruktur över hela ytan. Göteborgs trädgårdsförening, foto: Linda Brastad.

Figur 6. Karaktäristiska former som återkommer och bidrar till en rytm och helhets känsla är vitmarkerade i figuren. Göteborgs trädgårdsförening, foto: Linda Brastad.

2.6.1 Struktur

Persisk matta på holländska, Göteborgs trädgårdsförening, designad av Piet Oudolf. **Figur 5** Planteringen har ett tydligt *strukturellt* värde över hela ytan och inga större tomma ytor väcker uppmärksamhet. Planterings *vintervärde* ligger främst i den totala mängden *struktur* över planteringsytan. Återkommande horisontala och vertikala former skapar en rytm och helhet i planteringen, se **figur 6**. Inspirationen till planteringen är tagen från naturen och det naturalistiska utseendet förstärks genom att hålla formkontrasterna relativt subtila samt inte plantera i tydliga block eller mönster.

Figur 7 Ett gräs (vit punktmarkering) har lagt sig ner i planteringen, på grund av att resterande perenner har en vinterstruktur uppfattas händelsen inte lika tydligt. Världens park, Hisings Backa, foto: Linda Brastad.

2.6.2 Helhetsupplevelse

Helhetsupplevelsen av en vinterplantering påverkas av dess omgivning. En yta som inte håller en *struktur* eller ser attraktiv ut kan lätt förta andra *vintervärden*. Resultatet kan bli att vinterstrukturer inte uppskattas av allmänheten. I bakgrunden på **figur 8** står en plantering med flera *vintervärden*. Ytan i framkant har inte några strukturella egenskaper och visar istället öppen jord och ogräs. Den ostrukturella ytan förtar den *strukturella* ytans värden och helheten blir inte lika estetiskt tilltalande.

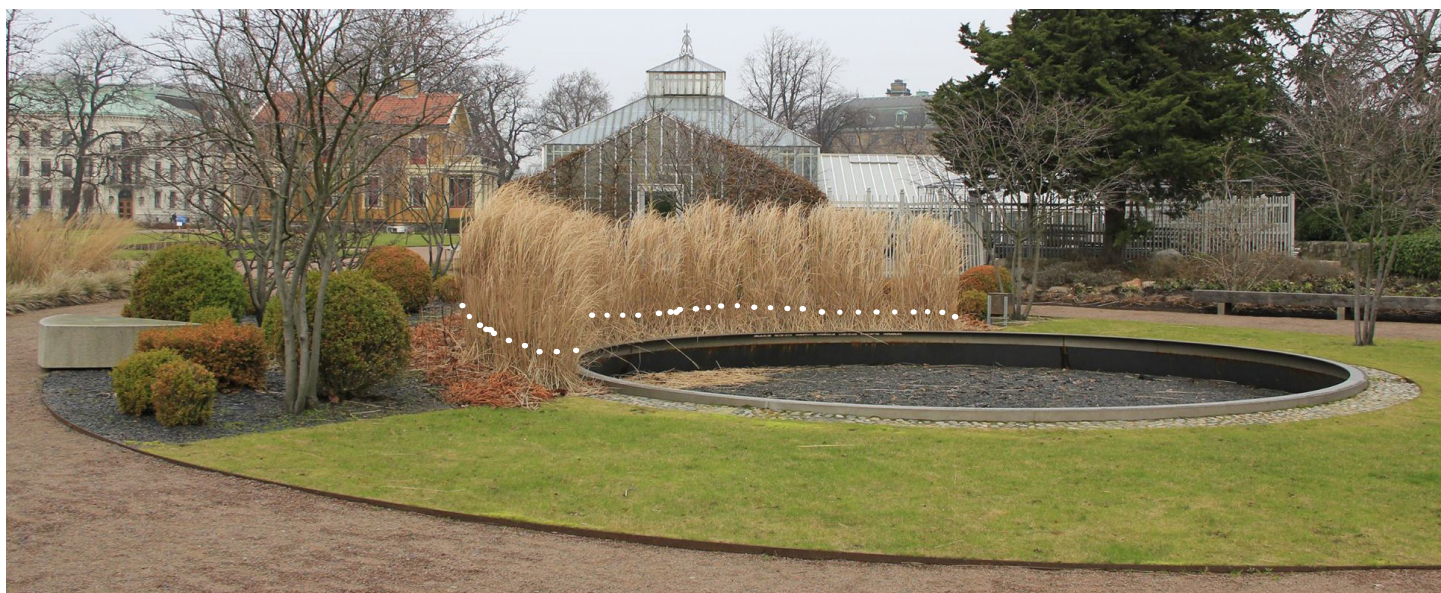
Dimensionen på planteringen är också avgörande för hur en yta som tappat sitt *strukturella* värde uppfattas. Desto större planteringen är ju mindre uppfattas 'felet' och tvärtom. I **figur 7** har ett gräs vält, eftersom det finns gott om annan *struktur* runt om uppfattas inte missödet lika tydligt. I **figur 9** blir fallet av gräsen betydligt mer påtagligt då det väller ut över gången samt att det inte finns andra *strukturella vintervärden* som förtar de liggande gräsen.

Figur 9. Gräset som har lagt sig (vit punktmarkering) syns tydligt och planteringen har inte längre ett strukturellt värde. Slottskogen, Göteborg.

Figur 8. Ytan i förgrunden (markerad med vita punkter) förtar de *strukturella* egenskaperna hos perennerna i bakgrunden. Världens park, Hisings Backa, foto: Linda Brastad.

Figur 10. Gräsens fröställningar syns tydligt och förstärks av mängden plantor. Göteborgs trädgårdsförening, foto: Linda Brastad.

2.6.3 Kvantitet

Mängden plantor av samma perenn är betydande för hur pass tydligt fröställningar och *struktur* upplevs. Gräsens fröställningar i **figur 10** skapar en tydlig och uppseendeväckande effekt genom antalet plantor. I plantering på **figur 11** är sannolikheten för att fröställningarna skall uppfattas relativt liten. Fler plantor av samma sort eller kontrasterande vinterkaraktärer hade behövts för att skapa en effekt.

Figur 11. De markerade vipporna på gräsen har svårt att tala för sig själva på grund av att de är så få samt för att planteringen inte erbjuder några kontrasterande vinterstrukturer. Kyrkogoården, Mariestads Domkyrka.

Figur 12. Spiror möter knappar, kontrasterande former. Världens park, Hisings - Backa, foto: Linda Brastad.

Figur 13. Tydliga kontraster i både färg och form. Göteborgs trädgårdsförening, foto: Linda Brastad.

Figur 14. Horisontala flockar möter uppräta vippor, se vit markering. Linnéparken, Haga, Göteborg.

2.6.4 Formkontraster

Genom att fundera över var perenns karaktäristiska form och hur den kan förstärkas eller förtydligas gentemot andra former, kan *dynamik* skapas. I **figur 12** möter distinkt runda former tydliga spiror, båda formerna är tydliga. Med större kvantitet skulle antagligen kontrasterna bli mer uppseendeväckande. Färgnyanserna är ytterst lika varandra hos de två perennerna vilket minskar kontrasten, hade skillnaden i färg varit större skulle formerna förstärkt varandra ytterligare. I **figur 13** är skillnaden i både färg och form tydlig. Karaktäristiska mörka runda former möter upprätt ljusa fröställningar. *Dynamiken* blir tydlig trots att mängden plantor inte är stor. **Figur 14** har liknande förutsättningar som **figur 12**. Formerna kontrasterar men de lika färgnyanserna förtar effekten något.

När liknande formuttryck sätts ihop och inte ställs emot kontrasterande former minskar den *dynamiska* känslan. I **figur 15** är formuttrycken relativt lika varandra vilket leder till en monotonare upplevelse av planteringen. Det ljusa gräset tar helt överhanden på grund av sin färg och storlek medan de resterande perenner inte uppmärksammas lika tydligt.

Figur 15. Tre olika perenner (vitmarkerade) med liknande växtsätt bildar en mindre tydlig *dynamik*. Pomerska trädgården, Mariestad.

Figur 16. Ljust står emot mörkt i planteringen och framhäver de olika perennerna som annars har liknande växtsätt och form, färggruorna i vänster hörn visar färgskillnaden. Friskis & svettis plantering, Mariestad.

2.6.5 Färgkontraster

Färgkontraster kan skapa en tydlig *dynamik* i en perennplantering med *vintervärden*. I **figur 16** kontrasterar silvervit *Anaphalis* emot en betydligt mörkare *Aster*. Trots deras liknande växtsätt och form blir skillnaden ändå stor tack vare just färgen. Gräsmattan som är städsegrön framhäver det gula prydnadsgräset i planteringen på **figur 17**. Formen på planteringen förstärks och förtydligas. I **figur 18** syns en plantering som har ett tydligt *strukturellt värde*. Eftersom det bara är en sorts fröställning (*Hyllotelephium*) i planteringen är både form och färg monoton. Intrycket blir inte lika tydligt då det inte finns några kontrasterande element.

Figur 17. Formen på planteringen framhävs här av färgkontrasterna i gräsmattan och prydnadsgräset. Göteborgs trädgårdsförening, foto: Linda Brastad.

Figur 18. Planteringen har ett tydligt *strukturellt vintervärde* men saknar färg och formkontraster som förhöjer *dynamiken*. Refugplantering, Katthavsvägen, Mariestad.

2.7 Designlaboration med vintervärden

I följande stycke undersöks de olika designaspekterna *Struktur – Form – Färg – Rytme* och *Betraktarens avstånd*. Laborationen syftar till ytterligare en bredare kunskap och förståelse för designaspekternas betydelse i design utifrån *vintervärden* hos perenner.

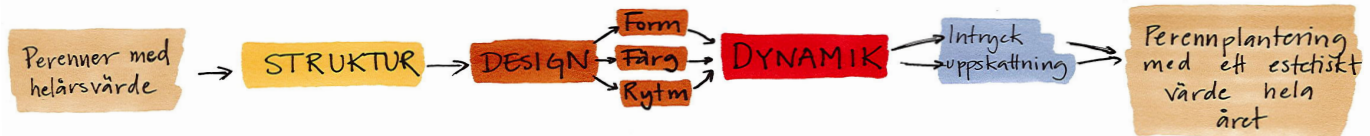
2.7.1 Struktur

Perennerna i en plantering skapar tillsammans *grundstrukturen* i planteringen. Innehåller planteringen till största delen perenner som har en *strukturell* form under hela året, har planteringen en hög procent i sin *grundstruktur*. Har perennerna ingen struktur efter exempelvis sin blomning utan istället vissnar ner, minskar *grundstrukturens* procentdel i planteringen. Perennplanterings *grundstruktur* byggs alltså upp tillsammans av perennernas *strukturella* egenskaper. *Grundstrukturen* i en perennplantering är förutsättningen för att planteringen skall ha ett estetiskt värde under hela året. Det är i *grundstrukturen* som var perenns samt hela planterings estetiska värden finns och lyfts fram och det är här *dynamik* i perennplanteringen kan skapas. För att designa en *dynamisk* perennplantering med helårsvärde krävs därför en kunskap om perennernas strukturella och estetiska egenskaper under hela året. Via kunskapen om var perenns estetiska värden kan en *dynamik* byggas upp, där de estetiska värdena ställs emot varandra. Kunskapen om var enskilda perenns estetiska och arkitektoniska egenskaper under hela året bör enligt mig därför tas i beaktande redan vid designskedet, för att säkert uppnå en *strukturell* plantering med helårsvärde. Utan detta i beaktande är det svårt att ens skapa en *grundstruktur* i planteringen.

Under stycket *struktur, form och karaktär* nämns Piet Oudolfs 70 procentsregel. Regeln innebär att 70 procent av perennerna i en plantering har ett *strukturellt* värde. Resterande 30 procent av perennerna används för andra värden än just de *strukturella*. Det är oklart i litteraturen, ifall de 70 procenten syftar på *strukturella* egenskaper hos perenner som varar över hela året. Används Piet Oudolfs regel med utgångspunkt i att 70 procent av perennerna i en plantering har ett särskilt vintervärde i sin struktur, etik eller karaktär, borde planteringen få ett estetiskt värde hela året. Eftersom förutsättningen för att en perennplanterings estetiska värde grundas i att den har en hög grundstruktursprocent. 70 procentsregeln kan alltså vara en funktionell metod för att uppnå det *strukturella* helårsvärdet i planteringen.

Placeringen av de *strukturella* perennerna spelar en stor roll för hur planteringsytan uppfattas. Som Hansen och Stahl (1993, s. 35), förespråkar bör de 30 procenten perenner utan strukturellt värde fördelas jämnt bland de 70 procent som har *struktur*. Genom att jämnt fördela de perenner som saknar struktur över hela planteringsytan riskeras inte att stora tomma eller skräpiga ytor av vissnade perenner förekommer. Applicering av perenner utan *struktur* jämnt fördelat över ytan borde vara fördelaktigt av flera skäl. Vid offentliga planteringar där en mindre tolerans för skräpiga ytor finns, undviks problemet genom att designa på detta sätt. Större ytor utan *struktur* som kan påverka helhetsuppfattningen av planteringen negativt, undviks även på detta sätt. I bildanalysen visar **figur 8** och **9** exempel där partier utan struktur drar ner de *strukturella* partiernas estetiska värden. Perenner utan *struktur* bör med fördel även undvikas i planterings utkanter för att minska risken för att de lägger sig över till exempel gångar.

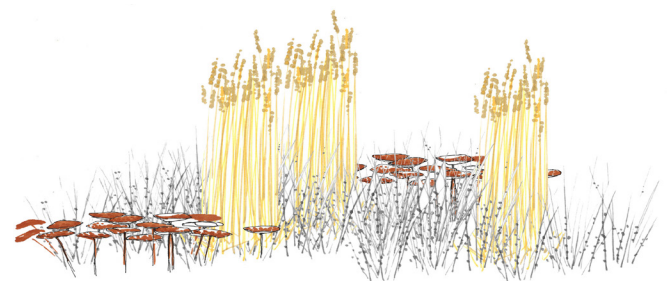
I planterings grundstruktur ligger förutsättningarna för att skapa en *dynamik* genom perenners olika estetiska värden. *Dynamik* skapas när perenners estetiska värden kontrasterar och framhäver varandra. För att skapa kontraster mellan olika perenner i planteringen, behövs kunskapen om var enskild perenns karaktäristiska utseende. Det karaktäristiska utseendet ligger i perennens form och färg. **Figur 19** visar mitt tanke sätt om i vilken ordning väsentliga aspekter kommer i för att designa en perennplantering med ett värde året runt.

Figur 19. Ordningsföljd för de olika aspekterna som resulterar i en perennplantering med ett estetiskt värde året runt.

2.7.2 Form

Var perenn har sin egen *karaktärsform*. Grunden till *karaktärsformen* ligger dels i perennens växtsätt (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 122) samt i utseendet på blom/fröställningen (Kingsbury, Oudolf 1999, s. 17). Växtsätt och fröställningens utseende har i denna undersökning legat till grund för kategoriseringen av *karaktärsformer* hos perenner. Kategorisering av blomställningar har Piet Oudolf arbetat med och använder detta som en utgångspunkt i sin design. Att föra över kategoriseringen till fröställningar istället för blomställningar har därför känts både naturligt och adekvat, eftersom fröställningen ofta är mycket lik blomställningen. Denna överföring är även något som görs i *Seedheads in the garden* (2006). Perennens *karaktärsform* kan ses som ett formblock (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 122). Många liknande former ihop skapar en *struktur* men inte förutsättningsvis en *dynamik* (Kingsbury, Oudolf 1999, s. 45). Genom att laborera med *karaktärsformerna* som olika block i planteringen kan olika uttryck skapas, vissa mer *dynamiska* än andra. En större mängd av samma form kan bilda en kontrast emot en annan avvikande form.

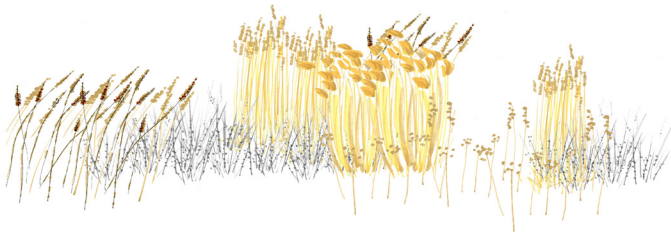
Figur 20. Tydliga formkontraster uppstår då horisontalt möter vertikalt.

I **figur 20** är formkontrasterna tydliga när det horisontala möter det vertikala. Att formerna är tydligt definierade är en anledning till att *dynamiken* blir mer påtaglig.

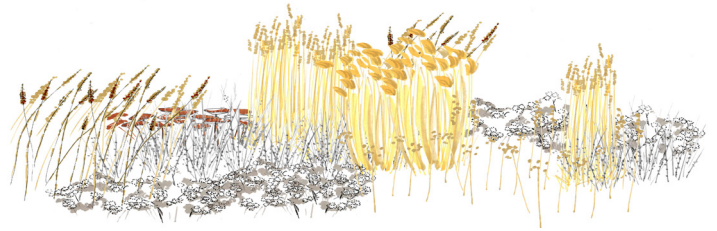
I **figur 21** står horisontellt mot vertikalt igen men med en mindre tydlig kontrast. Formerna är inte lika tydligt definierade som i **figur 20**. *Spiror* och *Flockar* är de formkategorier som kontrasterar mot varandra tydligast enligt Oudolf & Kingsbury (1999, s. 45), men kontrasten påverkas även av hur väl definierad *karaktärsformen* är.

Figur 21. *Spiror* och *Flockar* kontrasterar när de horisontala formerna möter de vertikala. Hur stor kontrasten blir beror på hur pass definierade formerna är. I **figur 20** är formerna mer definierade, därmed blir kontrasten tydligare.

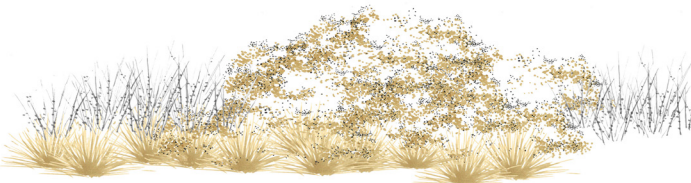

Figur 22. Flera liknande former tillsammans skapar här ett dynamiskt fartfyllt uttryck.

Figur 23. Avvikande horisontala former har lagts till och uttrycket blir lugnare.

I **figur 22** möts flera vertikala former i form av *Vippor*, *Spiror* och *Pinnar*. Ett *dynamiskt* fartfyllt uttryck skapas. Läggs en horisontal form till stoppas farten upp i planteringen och uttrycket blir lugnare, mer balanserat men fortfarande *dynamiskt*, se **figur 23**. I **figur 22** skapas alltså en *dynamik* trots att det är liknande former som möter varandra. Grunden till denna *dynamik* ligger antagligen i att både *Spiror* och *Vippor* har ett upprätt växtsätt som ofta dominerar det visuella intrycket av en plantering. Hade det vart en mindre dominant form som upprepats hade förutsättningsvis inte *dynamiken* i planteringen vart lika visuellt påtaglig.

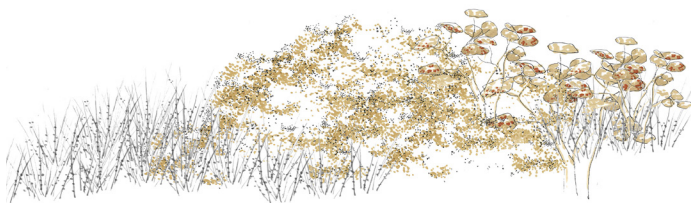

Figur 24. Formkontrasterna är mindre än i **figur 25**, de odefinierade formerna kontrasteras inte med definierade former.

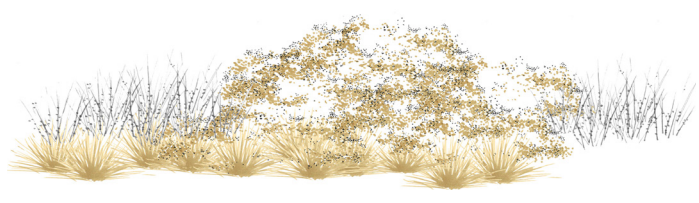

Figur 25. Kontrasten blir tydlig när de definierade formerna möter de odefinierade.

Mycket definierade former mot löst definierade former bildar en *dynamik* (Kingsbury 2006, s. 52). Påståendet verkar stämma då planteringen får en ökad *dynamik* i **figur 25** jämfört med **figur 24**. Kontrasten blir tydlig mellan *Diffust* och *Knappar*.

Figur 26. Flera odefinierade former tillsammans gör att det blir svårare att urskilja specifika karaktärsformer.

Figur 27. *Tuvornas* kompaktitet skapar en kontrast till de luftigare formerna.

Soliditeten eller tätheten i perennens *karaktärsform* varierar. En del har ett löst och luftigt växtsätt medan andra är betydligt mer kompakta. Soliditeten påverkar uttrycket samt hur många plantor av varje perenn som behövs för att en karaktäristisk visuell effekt skall skapas i planteringen. Kategorin *Pinnar* innehåller perenner som ofta är luftiga i sitt uttryck. Därmed har kategorin *Pinnar* ibland svårt att tala för sig själva i en plantering och kräver att flera plantor av samma sort sätts tillsammans för att skapa ett karaktäristiskt visuellt uttryck. Kategorin *Tuvor* är ofta kompakta i sitt växtsätt och skapar därmed ett visuellt uttryck enklare på egen hand i planteringen. Flera luftiga *karaktärsformer* tillsammans kan skapa ett odefinierat uttryck i planteringen och det blir svårare att urskilja former, se **figur 26**. Tillförs mer kompakta *karaktärsformer* stadgas planteringen uttryck upp då det skapas en *dynamik* mellan det luftiga och kompakta, se **figur 27**.

2.7.3 Färg

Näst vanligast förekommande färg i växtvärlden efter grönt är brunt (Proctor, J Proctor, S 1978, s. 22). De allra flesta fröställningars färger löper inom den bruna färgskalan. Enligt Maria Henje, lärare vid Göteborgs universitet och konstnär, blir vi varse mängden nyanser som kan uppfattas inom en färgskala när färgskalan är begränsad och inte innehåller kontraster i kulörthet.

Trots att det finns en mängd färgnyanser att urskilja hos fröställningar så blir skillnaden särskilt tydlig när mörka och ljusa nyanser möts. Tydliga kontraster mellan mörkt och ljust kan även förmodas synas bättre ifrån ett längre avstånd eftersom kontrasterna blir högre. Att arbeta med ljust som möter mörkt känns särskilt lämpligt då det är svårt att mäta in fröställningars exakta färg med RHS sticka eller NCS-systemet. Fröställningars färger kan även förändras över säsongens gång. Sker en skiftning i fröställningens färg över säsongen kan små kontraster suddas ut om kontrasterna i ljust och mörkt var små mellan olika perenner från början. Större kontraster i ljust och mörkt skapar ett större spann för eventuella färgskiftningar utan att kontraster mellan perennerna försvinner. Ytterligare en anledning till att arbeta med kontraster i ljust och mörkt finns. Trots att vi blir varse mängden nyanser inom en färgskala när färgskalan är begränsad, så kan det förmodas att majoriteten av besökarna till perennplanteringen inte uppmärksammar finare nyansskillnader i fröställningarna. De finare skillnaderna har jag en uppfattning om att de till största del uppfattas av de som är intresserade av perenner på ett designmässigt plan. Är kontrasten i ljust och mörkt högre uppfattas den sannolikt tydligare av betraktaren oavsett dess intresse för planteringen och perenner.

I **figur 16** är färgkontrasten tydlig när ljust, nästan vitt kontrasterar mot en betydligt mörkare brun färg. Kontrasten mellan de två perennerna ligger helt i färgen, då formuttrycket är mycket likt varandra. *Dynamiken* mellan perennerna skulle blivit betydligt mindre om inte färgkontrasten är så tydlig.

Färgen kan förstärka och förtydliga former när olika färgnyanser kontrasterar emot varandra. I **Figur 17** framhävs formen av en plantering tydligt genom färgkontraster som skapas mellan gräsmattans gröna och prydnadsgräsets gula färg. Effekten av formskillnader förminskas när fröställningarna har liknande färgnyans som omgivande eller intilliggande perenner, denna konsekvens kan ses i **figur 12** där de två formerna har liknande färgnyans. Hade till exempel spirorna varit mörkare hade formkontrasterna framkommit tydligare. Kontrasterar perenner varandra i både färg och form ökar *dynamiken* mellan perennerna men också i planteringen som helhet.

Figur 28. Tydliga kontraster skapas när en mörk färg möter en ljus, formerna förtydligas av färgskillnaderna.

Figur 29. Skillanden i färg hos de två perennerna är mindre kontrasterande än i **figur 28**, formskillanden mellan perennerna blir därmed inte lika framträdande.

Gräs har vanligtvis ljusare stjälkar än de perenner som bär större blommor som tenderar ha mörkare stjälkar. Gräs är lämpade för användning som en ljus bakgrund till mörkare fröställningar (Kingsbury 2006, s. 36). I **figur 28** kontrasterar ljusa nyanser mot mörka. Kontrasten blir tydlig och en *dynamik* skapas trots att det endast är två olika sorters perenner i planteringen. Kontrasten i **figur 29** skapas främst i formskillnader, *dynamiken* är mindre framträdande än i **figur 28** där kontrasten finns även i färg.

2.7.4 Rytm

Rytm i en perennplantering är eftersträvansvärt, då rytm skapar en harmonisk upplevelse av planteringen. Genom rytm binds planteringen ihop till en helhet och helhetsintrycket blir lättare för beskådaren att uppfatta och ta till sig. När en repetition av olika element förekommer i en plantering läser vi ihop dem automatiskt, att detta sker på automatik gör att vi kanske också snabbare tolkar tanken bakom planteringen. Ju tidigare vi förstår desto mer harmonisk blir antagligen även upplevelsen av planteringen. Är helhetsintrycket av planteringen inte harmoniskt kan planteringen bli mindre trevlig att betrakta och svårare att ta till sig. Vilket i sin tur leder till ett eventuellt minskat stöd från allmänheten. I *Planting: a new perspective*, s. 86 (2013) skriver Kingsbury och Oudolf om hur rytmen är särskilt viktig i större planteringar för att skapa en helhetskänsla och harmoni.

En variation i rytm kan skapas genom att repetera perenner med olika karaktärer exempelvis, hårda eller mjuka (Kingsbury, Oudolf 1999, s.65). Genom repetition av samma eller liknande former borde formerna även bli mer visuellt tydliga, då de förstärker och framhäver varandra. Rytm kan även skapas i färger som återkommer i planteringen. I **figur 30** skapas ett harmoniskt intryck när perenners former och färger repeteras över planteringsytan.

Figur 31 visar ett mindre oharmoniskt intryck, repetition förekommer inte utan en planta av varje perenn har placerats ut utan eftertanke om helhetsintryckets resultat. Planteringen får ett oharmoniskt uttryck vilket förutsättningsvis hade förstärkts ju större yta planteringen hade haft. Rytm och skalan på planteringen hänger ihop. Ju större en plantering är desto fler intryck innehåller den och en mer genomtänkt design borde krävas för att få den att hålla ihop. Sammanhållande komponenter kan vara olika *karaktärsformer* och färger som repeteras över planteringsytan. En mindre plantering har ett mindre behov av repetition, då där inte ryms lika många intryck. Trots färre antal intryck är harmonin fortfarande en betydelsefull faktor för hur planteringen uppfattas av betraktaren. En planta av varje perenn riskerar att skapa ett oharmoniskt uttryck även om planteringsytan är mindre.

I en mindre planteringsyta framhävs tomrum betydligt mer än vad de görs i en större plantering, där hålrum lättare döljs av andra *strukturella* perenner (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 59). I den mindre planteringen borde således vikten av en god kunskap om perennernas helårsstruktur öka.

Figur 30. En helhet och harmoni skapas i perennplanteringen när former och färger repeteras över planteringsytan.

Figur 31. När form och färg inte repeteras över planteringsytan blir intrycket inte lika harmoniskt och det blir svårare att tolka planteringen som en helhet.

2.7.5 Beträktarens avstånd

Avståndet från det en perennplantering betraktas har betydelse för hur den bör designas. Genom att ta hänsyn till form, färg och rytm-spektrernas betydelse för hur planteringen kommer betraktas redan i designskedet, finns förutsättningarna för att skapa en plantering som innehar rätt *dynamik* för just sin placering. Ett *dynamiskt* intryck i perennplanteringar under hela året är en förutsättning för planterings uppskattning av samhället. Reflektion över perennernas estetiska värden vid designskedet ökar förutsättningarna för att planterings *dynamik* skall hålla under hela året. En perennplantering med helårsvärde som betraktas från en längre distans, bör innehålla perenner med fröställningar som har en visuell effekt på avstånd. Tas inte detta i beaktande kan planterings möjlighet till att göra ett *dynamiskt* intryck minska. Designaspekter som bör tillämpas vid planteringar som skall betraktas från ett längre avstånd kan exempelvis vara, stora kontraster mellan ljusa och mörka nyanser, kontrasterna uppfattas mer slående på längre avstånd än färgnyanser som ligger nära varandra i färgskalan. Tydligt kontrasterande former bidrar också till *dynamik* som kan uppfattas från ett längre avstånd (Kingsbury 2006, s. 36). Rytm skapad av repetition av former eller färger binder ihop planteringen till en helhet som blir lättare att ta till sig från ett längre avstånd. Blockplantering är ytterligare ett sätt att förstärka former så att de framträder tydligare från ett längre avstånd. Vid närmre avstånd lägger vi större märke till håligheter i planteringen än vid betraktande från långt håll. Placeringen av perenner blir därmed mer fokuserad till att undvika hålrum i planteringen. Kombinationer och kontraster blir vid närmre avstånd enklare att uppfatta eftersom vi här har större möjlighet att skilja former och färger ifrån varandra.

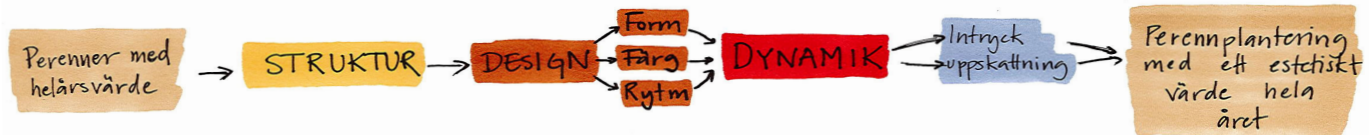
Figur 32. Planteringen innehåller återkommande former som binder ihop planteringen till en helhet. Färgerna i planteringen är dock väldigt lika varandra vilket leder till att det blir svårare att uppfatta skillnader i former från ett längre avstånd.

Figur 33. Kontraster som skapas av ljusa och mörka nyanser framhäver former hos perennerna och planteringen upplevs som dynamisk även ifrån ett längre avstånd.

3. RESULTAT

Examensarbetets undersökning som består av en designfördjupning i uppsatsämnet, design utifrån ett vinterperspektiv, har resulterat i en fördjupad kunskap inom design med perenner. Metoden som använts har lett mig fram till mitt resultat. *Formanalysen* resulterade i en kategorisering av perenners karaktäristiska former, som förenklade det fortsatta arbetet i undersökningen. Med hjälp av kategorierna kunde fakta som framkommit via *litteratursgranskningen* testats praktiskt i *designlaborationen*. Bilder som framkom genom *designlaborationen* stärkte och förtydligade olika antaganden om design utifrån ett vinterperspektiv. I *bildanalysen* prövas mina egna hypoteser om olika förutsättningsars relevans vid skapandet av en *dynamisk* perennplantering.

Figur 34. Ordningsföljd för de olika aspekterna som resulterar i en perennplantering med ett estetiskt värde året runt.

Genom relevant tillämpning av föreslagna metoder har en struktur och en konkret tillämpning av specifika designprocesser framkommit. I **figur 34** redogörs för de olika aspekter som är tillämpliga vid design av perennplanteringar och i det här specifika fallet perennplanteringar med ett estetiskt värde året runt. Figuren visar att designprocessen förutsätter god kunskap om perenner med helårsvärde. Designprocessen innebär att redan i den tänkta strukturen bör det avvägas vilka av perennerna med helårsvärde som kan vara funktionella för att uppnå en *dynamik* i perennplanteringen. I designprocessen görs komplexa och mångfacetterade avväganden av olika faktorer som form, färg och rytm. *Dynamik* i en perennplantering skapas via kontrasterande designfaktorer som har ett tydligt estetiskt värde och väcker uppmärksamhet i det offentliga rummet. En enkel figur som **figur 34** kan vid första anblick synas självklar men en figur som kan redogöra för en designprocess är av stort värde som en utgångspunkt vid generell tillämpning i design med perenner. **Figur 34** är en del av undersökningens resultat.

Formanalysen resulterade i en kategorisering av perenners karaktäristiska former, som lagt grunden för ett fortsatt laborationsarbete. Kategoriseringen i sig förutsätter att jag har kunnat formulera och avgränsa kategorier som är användbara i en gestaltungsprocess av perennplanteringar med ett estetiskt värde hela året. Kategoriseringen som sådan lade grunden för växttabellen och möjliggjorde det fortsatta arbetet i undersökningen.

Inom konsten är *bildanalysen* ett verksamt medel att undersöka konstnärliga processer och att vidareutveckla pågående arbete. I *bildanalysen* gör jag konkreta försök, jag prövar om mina hypoteser fungerar, som till exempel i **figur 10** och **11**, där kvantiteten av antalet plantor/fröställningar ställs emot varandra. *Bildanalysen* använd på det här sättet i kapitel 2.6 är ett resultat av mitt undersökningsarbete och en analysmetod som tillämpats för att få ökad förståelse om en perennplantering har vad som krävs för att vara en *dynamisk* plantering. I *bildanalysen* prövar jag mina hypoteser om *dynamiska* planteringar.

4. DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Syftet med min undersökning har varit att närmare studera hur vintervärden hos perenner kan användas i perennplanteringar. Jag har utvecklat metoder hämtade både från konstnärligt arbete och mer konventionella designmetoder för att pröva olika designaspekter. Mina metoder har lett fram till resultat som jag kunde vidareutveckla på olika sätt. Jag ville dels ta reda vilka designaspekter som kunde vara relevanta att utgå ifrån när det gäller just design ur ett vinterperspektiv. Jag ville också pröva om mina resultat blev funktionella i en designprocess. Det har funnits en grundtanke om att helårsaspekten inte ofta finns med i design av perennplanteringar. Mitt uppsatsämne är dåligt undersökt och det har utmanat mig att göra ett försök att hitta verk samma metoder.

Designaspekter som undersökts har till största del varit avsedda design under den vegetativa perioden. Hur kommer det sig att det finns så lite fakta att utgå ifrån som berör just design utifrån perenners vinterutseende? När jag började leta så var det egentligen endast *Seedheads in the garden* (2006) som jag funnit som berör just *vintervärden* specifikt och utifrån ett designperspektiv med perenner. Det är mer vanligt förekommande i litteraturen att man lyfter fram *vintervärden* i form av städsegröna lignoser eller lignoser med andra estetiska värden som i exempelvis en anmärkningsvärt vacker bark.

Jag har försökt använda designaspekter som är ämnade den vegetativa perioden av året för att se om de är tillämpliga utifrån ett vinterperspektiv. Jag ville ta reda på om vår-sommar-höst periodens aspekter kan användas vid design av perennplanteringar med *vintervärden*. Något som visade sig både lätt och svårt, till exempel i arbetsprocessen när kategoriseringen av perennerna skulle göras. En del kategorier var då självklara eftersom jag till viss del utgått ifrån Piet Oudolfs kategorisering av blomställningar. Då blomställningarna ibland är så pass lika fröställningarna kändes det direkt överförbart till min egen kategorisering. I några fall var det svårare att passa in vissa perenner i en särskild kategori, då det inte kändes lika självklart att de passade just där. Ibland har det även känts som jag dragit alla perenner över samma kant när kategoriseringen gjorts. Därmed vill jag gärna påpeka igen att var perenn bör studeras närmare för sig för att få en tydligare bild av dess vinterkaraktär och hur den kan användas. En positiv aspekt i att perennerna inom varje kategori är generellt definierade i form och karaktär är att det inte finns några tydliga riktlinjerna för vad som är rätt och fel. Jag talar inte om att en viss perenn, sort art eller släkte, bara passar ihop med en viss annan sort art eller släkte. Jag lägger fram en kategori som har typiska karaktärsdrag, ett generaliserat utseende. Det här blir en utmaning för en designer och borde leda till en större variation i arbetsätt hos de som vill använda sig av kategorierna i sin design. Är det tydligt utpekade i förväg för någon vad som passar med vad, riskerar helt enkelt variationen i arbetssätt och tankegångar förminska.

Struktur – Form – Färg – Rytme – Beträktarens avstånd är de olika designaspekter som spelat störst roll i undersökningen. Varje aspekt har undersökts först utifrån vad som står skrivet i litteraturen. Därefter har jag använt mig av *bildanalys* och *designlaboration* för att ytterligare undersöka aspekterna och vad hos dem som kan tillämpas och är särskilt intressant vad gäller design med vintervärden hos perenner. Genom kategoriseringen av perennernas former har framförallt *designlaboration* blivit möjlig. Kategoriseringen genererade i en grund som jag tankemässigt sedan kunde utgå ifrån i den fortsatta processen med att undersöka design utifrån vintervärden. Med de olika formkategorierna kunde jag i *designlaboration* pröva olika påståenden som kommit fram i litteraturundersökningen samt egna antaganden som jag haft. Laborationen resulterade i bilder som jag sedan kunde använda mig av för att visa på och stärka att påståenden stämde eller inte stämde. Samtidigt är kategoriseringen en generalisering utseendemässigt för perennerna och det är därför svårt att föreställa sig det verkliga resultatet av planteringen. Designprocessen är ofta, oberoende av ändamål, på en abstrakt nivå, eftersom man vanligtvis sysslar med att framställa förslag på trädgårdar eller planteringar som inte finns alternativt att man utvecklar befintliga planteringar till något annat än det de för tillfället är.

Tabellen som finns redovisad under bilagor innehåller perenner som är begränsade till en specifik ståndortsmiljö som beskrivs under val av perenner till växttabell. Valet av ståndort gjorde jag för att kunna avgränsa mitt undersökningsområde i början av arbetet. Kategoriseringen av former är dock generell och kan tillämpas oavsett ståndort eftersom det är perennernas morfologi som ligger till grund för kategoriseringen.

Vad som anses vackert eller fint präglas ofta av vårt historiska sammanhang och vår sociala kontext. Våra individuella åsikter går isär om vad som till exempel är en estetiskt tilltalande fröställning och grundas i våra preferenser. Undersökningens syfte är inte för mig att påstå vad som är fint eller fult. Syftet är att ställa perenner med strukturella vintervärden emot varandra för att undersöka hur de framhäver varandra.

Undersökningen har för mig förtydligat vad som är särskilt relevant vid design utifrån ett vinterperspektiv. Min uppfattning om att en perennplanterings estetiska värde skall hålla över hela året har stärkts. Jag ser inte någon anledning till att vinteraspekten inte skall vara en del i designskedet så som vår, sommar och höst redan är. Särskilt har jag denna uppfattning vad gäller offentliga planteringar. Allt för ofta förekommer det enligt mig, att en planteringsyta förlorar sitt estetiska värde under vintern och därmed drar ner övriga värden och intryck av platsen.

Perennernas användning i urbana miljöer ökar och de ses som en allt mer självklar beståndsdel i vår omgivning (Kingsbury, Oudolf 2013, s. 9). Sedan Rune Bengtsson på 70-talet skrev om höstaspekterna hos *Acer palmatum* i Inte bara berberis (1973) har synsättet på växtmaterial och dess årstidsaspekter förändrats. Estetiska värden på hösten är allt mer självklara i Europa och Sverige nu, vad gäller både lignoser och perenner. Vintervärden i perennplanteringar diskuteras och är en aspekt som det börjar tas allt mer hänsyn till i Holland, England och Tyskland. Perennernas egenskaper som form och strukturelement har börjat uppmärksammas allt mer. Genom att använda sig av perenner som har ett värde över hela året blir resultatet en plantering som är *dynamisk* under en längre tid (Oudolf & Kingsbury 1999, s. 125). Ett tankesätt som förväntas bli vanligare även här i Sverige. Särskilt i södra och mellersta Sverige är vintervärden i perennplanteringar intressant då stora delar av vinterhalvåret ofta är snöfria. *Dynamiska* perennplanteringar som har ett estetiskt värde under hela året är därför något som bör eftersträvas och kan bli en vital del av vårt urbana samhälle. Med perennplanteringar som är *strukturella* och *dynamiska* under vinterhalvåret kan synsättet på fröställningar uppskattningsvis förändras, ifrån att inte vara värda att bevaras alls till att istället tillföra *dynamik* och upplevelse i våra urbana miljöer. För att nå målet om att stärka fröställningars betydelse i perennplanteringar behövs kunskapen om hur design kan utgå ifrån deras *karaktärsformer* och färger. Genom resultaten som diskuterats i tidigare stycken kan *dynamik* skapas i kontrasterande former och färger hos perennerna. Via *dynamiken* förstärks upplevelsen av perennplanteringen under vinterhalvåret och planteringen får därigenom ett högre uppskattningsvärde.

4. SAMMANFATTNING

Syftet med examensarbetet har varit att undersöka perenners olika *vintervärden* och hur de kan användas för att designa en *dynamisk* perennplantering med helårsvärde.

Målsättningen har varit att belysa perenner med *vintervärden* och deras betydelse för offentliga planteringar. För att nå syfte och mål har följande frågeställningar ställts upp.

- Vilka vinterkvaliteter hos perenner kan vara viktiga vid gestaltandet av en dynamisk plantering?
- Hur kan perennersintervärden framhävas genom dess placering i förhållande till varandra?

I uppsatsen har olika designaspekter för perennplanteringar tagits upp för att sedan utgöra en grund för hur design med vinterperenner kan utvecklas. De designaspekter som tagits upp har varit,

- Struktur och karaktärsform
- Färg
- Rytme
- Planteringsstorlek
- Beträktarens avstånd

Med hjälp av de olika designaspekterna har sedan ett resonemang om hur de kan tillämpas utifrån ett vinterperspektiv tagits fram. Estetiska värden som är särskilt relevanta under vinterhalvåret har diskuterats och ställts emot varandra. Ett förslag till hur en kategorisering av vinterperenners former har gjorts, för att underlätta tankegången vid design utifrånintervärden hos perenner.

Undersökningen har resulterat i en vidare kunskap om vad som är särskilt relevant för att framgångsrikt designa en perennplantering, som har en *dynamik* samt ett estetiskt värde under vintern. Grundförutsättningarna för att skapa en *dynamisk* perennplantering med helårsvärde, ligger i kunskapen om perenners helårsutseende. Utifrån denna kunskap finns möjligheten att välja rätt perenner, som har ett *strukturellt* värde under alla årstider. Med de strukturella perennerna kan sedan en *dynamik* byggas fram genom arbete med kontrasterande former och färger, samt rytme.

Perennplanteringar som har ett värde under hela året borde enligt mig eftersträvas av flera anledningar. En perennplantering som designas utan kunskap om perenners utseende under hela året samt hur länge de behåller sin struktur, kan resultera i en perennplantering som helt förlorar sitt estetiska värde under vintern. Förlorar en perennplantering sitt värde under vintern förlorar den även sitt syfte på platsen där den är lokaliserad. Vilket i sin tur kan leda till att planteringsytan med förlorat värde drar ner övriga estetiska värden på platsen.

Perennplanteringar kan få en offentlig plats utseende att förändras via perenners utveckling och förändring under årets gång. Skiftningen i perenners utseende kan förstärka upplevelsen av de olika årstiderna och tillföra en *dynamik* till det offentliga rummet.

En mängd perenner finns med olika *vintervärden* vilka är värda att lyftas fram och låtas göra sin del i vårt eftersträvade sociala, ekonomiska och ekologiskt hållbara samhälle.

KÄLL OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Muntliga källor

Maria Henje, handledartid

Johan Arvidsson, *Trädgårdsmästare, Enköpings kommun*, telefonsamtal, 2014-02-12

Tryckta källor och litteratur

Aldén, Björn, Ryman, Svengunnar & Hjertson, Mats (2009). *Våra kulturväxters namn: ursprung och användning*. Stockholm: Formas

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (1973). *Inte bara berberis*. [Gävle]: Statens institut för byggnadsforskning

Chatto, Beth (1999). *Green tapestry: perennial plants for your garden*. 2nd ed London: HarperCollins

Fridell Anter, Karin & Enberg, Kristina (1997). *Utvändig färgsättning: förutsättningar, arbetsätt, exempel*. Stockholm: Byggnadsförskningsrådet

Grahn, Patrik & Ottosson, Åsa (2010). *Trädgårdsterapi: Alnarpsmetoden : att ta hjälp av naturen vid stress och utmattning*. Stockholm: Bonnier Existens

Hansen, Richard & Stahl, Friedrich (1993). *Perennials and their garden habitats*. 4. ed. Cambridge: Cambridge Univ. Press

Hansson, Marie (2011). *Perenner: [inspiration, skötsel, lexikon]*. 3. uppl. Stockholm: Norstedt

Hansson, Marie (2010). *Gräs & bambu: våra trädgårdsväxter : [inspiration, skötsel, lexikon]*. [Ny utg.] Stockholm: Norstedt

Kingsbury, Noël (2006). *Seedheads in the garden*. Portland, Or.: Timber Press

Lundquist, Kjell (2001). *Växtintroduktioner - nycklar till trädgårdarnas historia. Park & trädgård i kulturarvsspektiv / redaktör Ingrid Holmberg*. S. 42-57

Oudolf, Piet, Gerritsen, Henk & Schlepers, Anton (1995). *Drömplantor: den nya generationen perenner*. Stockholm: Natur och kultur

Oudolf, Piet & Kingsbury, Noël (1999). *Designing with plants*. London: Conran Octopus

Oudolf, Piet & Kingsbury, Noël (2013). *Planting: a new perspective*. London, Timber Press.

Proctor, John & Proctor, Susan (1978). *Växternas färgvärld*. Örebro: IPC

Rosenholm, Ann-Christin & Rosenholm, Dan (2008). *Växtkomposition: idéer från Enköpings parker*. Stockholm: Bonnier

Sjöman, H & Wahlsteen, E (2009) Tåliga perenner för hårdgjorda stadsmiljöer. Gröna fakta, Movium, (8)
Widén, Marie & Widén, Björn (red.) (2008). Botanik: systematik, evolution, mångfald. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Övrig källor

Gardens illustrated

Smith, C. (2011). Designing gardens with plant shapes. Ramsbury, Crowood.

Figurförteckning

Illustrationer: Frida Oscander

Fotografier: Linda Brastad och Frida Oscander